

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті досліджується сутність та зміст державного регулювання, зокрема регулювання економічної функції держави в умовах сучасних ринкових перетворень. Вивчено актуальні проблеми правового регулювання в умовах сучасних ринкових перетворень.

Ключові слова: держава, функції держави, економіка, економічна функція, державне регулювання, права держави.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним із проявів економічної функції української держави є гарантування особі державою певної сукупності економічних прав: права на приватну власність, права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; права на користування природними та іншими об'єктами суспільної власності. Лише збалансоване поєднання різних форм власності, коли жодна з них не заперечує існування інших, здатне виступити міцною основою незалежно-го існування економіки.

Формування ринкової економіки не може відбуватись стихійно, тому що такий курс має значні руйнівні наслідки. Ринкова економіка не має обмежувати роль людського фактора тільки межами «соціального захисту», тому що економіка розрахована на активну діяльність громадян, їх високу мотивацію до праці і на досягнення більш високого рівня добробуту.

У зв'язку з цим гостро постає питання про стратегічну політику держави, яку можна кваліфікувати як патерналізм, чи лібералізм. Звичайно, не можна виправдати політику патерналізму, що була властива тоталітарній радянській державі, але і беззастережно не можна прийняти й політику лібералізму. І те й інше у чистому вигляді може нашкодити державі. Є потреба у конкретному підході до напрямів діяльності держави в економічній сфері. Держава, яка має статус держави з ринковою економікою, покликана забезпечити інституціонально-правову структуру економіки і виправляти помилки та прорахунки не тільки залишків соціалістичної економіки та командно-адміністративних методів господарювання, а й прорахунки ринкової політики та практики набутих нашою країною за роки незалежності.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню державного регулювання, зокрема й державного регулювання економічної функції держави, присвячені роботи відомих українських та російських вчених В. Б. Авер'янова, В. В. Анцупова, Г. Ю. Атаяна, Г. Ю. Атаняна, С. В. Бабаєва, О. Г. Варича, О. Б. Купцової, О. М. Лошихіна, С. І. Нефедової, О. П. Рябченко, Ю. О. Тихомирова, В. В. Цветкова, Р. О. Халфіна, Ю. С. Шемшученка та інших. Праці науковців присвячені дослідженню змісту функцій держави, характеристик форм і методів державного регулювання в умовах глибоких суспільних трансформацій перехідного періоду. З-поміж іншого, особливої актуальності науково-теоретичного характеру набувають дослідження у сфері правового регулювання економічних відносин. Але, на сьогодні, як свідчить аналіз наукової вітчизняної літератури, дане питання вивчено ще недостатньо. Саме тому існуючий стан розробки даної проблеми зумовлює нагальну потребу ґрунтовного аналізу правового регулювання економічної функції держави.

Мета статті. Дослідження сутності та змісту державного регулювання, зокрема й державного регулювання економічної функції держави в умовах сучасних ринкових перетворень. А також окреслення проблем правового регулювання в умовах сучасних ринкових перетворень

Виклад основного матеріалу. Актуальним стає питання про межі втручання держави в економічну сферу, особливо у зв'язку із наданням українській державі статусу держави з ринковою економікою. Цей статус не передбачає втручання держави у сферу економіки та перехід на «ручне управління», на адміністративні, а не правові механізми господарювання.

Не можна заперечувати той факт, що держава відмовившись від адміністративно-командних методів управління, одночасно ослабила керуваність підприємствами, які становлять державну власність. Але диференціація об'єктів державної власності потребує диференційованого підходу до управління ними. Так, щодо власності держави, вона має поводитись як господар у повному розумінні цього слова. Звідси неминучість використання, а при певних умовах – «відродження щодо цих об'єктів державної власності централізованих методів планування, організації, регулювання, контролю, властивих лише плановій економіці» [1, с. 77].

Але, як показує досвід, економічна реформа, яка сьогодні відбувається у нашій країні, не може бути результативною без активного впливу держави на розвиток економічних процесів. І водночас непомірна активність держави у сфері економіки в ринкових умовах може призвести до повернення адміністративно-командних методів господарювання, до створення величезної кількості штучних пільг для тих, хто фактично цього не потребує.

Сучасна українська держава функціонує на принципах: децентралізації влади, розвитку економічної ініціативи на місцях, зміні податкової бюджетної політики на користь місцевих громад [2, с. 38]. У цьому полягає стрижень до сучасної політико-економічної реформи держави.

Головним політичним інструментом розв'язання завдань стратегічного розвитку суспільства і держави є і залишатиметься державний бюджет.

Наше суспільство перебуває у перехідному періоді, що характеризується певною розбалансованістю економічного й соціального процесів, що проявляється в загостренні суперечностей між соціальною справедливістю й економічною доцільністю. Досягнення балансу можливе передусім через прийняття соціально орієнтованого бюджету, що є економічним фундаментом держави з соціально спрямованою ринковою економікою, інструментом її соціальної розподільчої політики. Державний бюджет України – це основний фінансовий та юридичний документ, загальнодержавний фонд, з якого органи державної влади отримують кошти для матеріального опосередкування свого функціонування [3, с. 9]. Науковий аналіз, законодавче забезпечення та економічне обґрунтування державного бюджету є необ-

хідною умовою цивілізованого функціонування демократичної, соціальної, правової держави.

Прийняття неефективних законів про Державний бюджет України свідчить про недосконалий бюджетний процес, про відсутність належного правового механізму запровадження цивілізованих відносин між Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України, а також між фракціями парламенту, навіть між окремими депутатами та урядом. Найгостріші дискусії точаться навколо питання про те, наскільки урядовий бюджет є соціально орієнтованим. Для його ефективного вирішення Міністерство фінансів України та КМУ мають за обґрунтованою класифікацією підрахувати, скільки коштів держава має намір виділити на соціальний захист і на соціальні програми в наступному році.

Особливе місце в реалізації економічної функції української держави займає упорядкування міжбюджетних відносин, що регулюють фінансовий розвиток регіонів. Міжбюджетними відносинами є сукупність фінансових відносин, які виникають між місцевими бюджетами, а також між останніми і Державним бюджетом України. Нинішня система міжбюджетних відносин включає в себе такі головні елементи: власні, закріплені та регульовані доходи, нормативи відрахувань від регульованих доходів, дотації, субвенції та субсидії, бюджетні позички, внески до Державного бюджету України, міжбюджетні взаєморозрахунки. Сутність цієї діяльності полягає у тому, що адміністративно-територіальні одиниці в Україні мають різний фінансовий потенціал та ряд особливостей, що зумовлює необхідність участі держави у формуванні доходної частини місцевих грошових фондів з метою забезпечення збалансованості кожного бюджету та можливості безперебійного фінансування необхідних заходів, передбачених планами соціального та економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Тому коли можливості збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів та забезпечення покриття видатків, необхідних для здійснення органами місцевого самоврядування, наданих їм законом повноважень, вичерпуються, держава забезпечує збалансування місцевих бюджетів шляхом передачі необхідних коштів з централізованого бюджету до відповідних місцевих бюджетів у вигляді дотацій, субвенцій та субсидій.

Надання місцевим органам влади прямих бюджетних трансфертів є однією з найважливіших проблем внутрішньодержавної фінансової діяльності держави, оскільки в сучасних умовах тих доходних джерел, які формують та поповнюють місцеві бюджети, не завжди достатньо для забезпечення адекватного фінансування діяльності місцевої влади щодо виконання ними функцій, покладених на них законодавством.

Сьогодні потрібна чітка система врівноважених нормативів розподілу бюджетів. Але не менш важливою є проблема вироблення єдиної методології збалансованості бюджетів, що ґрунтувались би на принципах соціальної справедливості.

Розв'язання цієї проблеми можливо за умови вдосконалення та реформування системи міжбюджетних відносин, яка сьогодні характеризується по-перше, наявністю тих елементів, що дістались Україні у спадок від Радянського Союзу, і застосування яких в тій формі, в якій вони існують сьогодні, не виправдовує себе; і, по-друге, відсутністю спеціального законодавства, що б регулювало правові відносини. Закріплені в законодавстві останніх років правові норми щодо існування власних доходів місцевих бюджетів, в контексті принципу самостійності місцевих бюджетів, більше схожі на норми декларативного характеру, які поки що не знаходять необхідного та бажаного нормативно-правового розвитку та деталізації.

Сьогодні, за умови збереження регульованих доходів, потрібно з врахуванням прийнятого зарубіжного досвіду організації і побудови міжбюджетних відносин, переглянути політику взаємовідносин із центром і регіонами [4, с. 148].

Право власності є природним правом і може суб'єктивно належати будь-якій фізичній, юридичній особі, у будь-яких співвідношеннях і частках. Але для здійснення ефективної підприємницької діяльності пріоритетним правом власності на засоби виробництва є право, яке належить одній особі чи невеликій кількості осіб. Держава повинна виступати як рівний партнер підприємництва опосередковано через власні господарюючі суб'єкти, не роблячи переваг в установлених правилах гри для будь-яких форм підприємницької діяльності незалежно від майнової приналежності.

Сьогодні чинне законодавство України потребує внесення певних змін з метою впоряд-

кування чинних норм, які регулюють відносини власності та підприємництва стосовно принципів їх однакового існування, розвитку і захисту незалежно від форм здійснення і належності. Гарантом відповідного правового регулювання цих відносин сьогодні є Конституція України.

Особлива роль у здійсненні економічної функції демократичної, соціальної, правової держави надається вирішенню проблеми упорядкування та легітимізації форм власності, зокрема приватизації, націоналізації, поверненню у власність державі незаконно привласненого державного майна.

Приватизація – головна умова здійснення економічної реформи, що прискорює процес розпаду інертної, непродуктивної суспільної форми власності й перехід її у приватні руки до реальних власників. Приватизація – це пошук ефективного власника, який може надійно забезпечити надходження до бюджету. Вона спрямована на перетворення безпосереднього виробника з найманого робітника на власника засобів виробництва і виготовленого продукту з урахуванням досягнутого рівня розвитку продуктивних сил.

Поки що процес приватизації супроводжувався численними порушеннями концептуального, нормативно-правового, організаційного, економічного, інформаційного характеру.

Перехід української економіки на розвиток за європейською ринковою моделлю, розв'язання проблем легалізації власності та капіталів значною мірою знаходяться у політичній площині та потребує докорінної зміни політико-економічних відносин, що склалися в Україні.

Поки що ми маємо неефективний і логічно не завершений процес приватизації, який не забезпечив формування відповідального господаря, зацікавленого в інвестиційній діяльності, прискореному оновленні виробництва, його реальному оздоровленні. Ще не досягнуто оптимальної глибини приватизаційного процесу, і як наслідок, – не вдалося запровадити повноцінні правові та організаційні механізми реалізації переваг приватної власності, надходження додаткових коштів для розв'язання проблем соціального захисту населення, особливо найменш незахищених прошарків населення.

Таким чином, можна дійти висновку, що право власності в Україні є гарантованим і захищеним, але є й винятки. По-перше, чинне

законодавство має ряд прогалин, зокрема, відсутні певні законодавчі акти, які б відповідали сучасному стану розвитку відносин власності. По-друге, практика правозастосування показує, що чинне законодавство уможливує відчужувати власність за рішенням суду. По-третє, значна частина власності набута (або використовується, контролюється) з порушенням чинного законодавства.

Україна сьогодні потребує не перерозподілу власності, а нормальних ринкових умов її захисту та функціонування. Зокрема – перерозподілу власності від неефективно господарюючих суб'єктів до ефективних, який би здійснювався не через політичні кампанії чи навіть юридичні процедури, а шляхом забезпечення нормальної ринкової конкуренції. Саме посилення механізмів конкуренції на ринку України є головним напрямом ліквідації негативних наслідків недосконалостей процесу приватизації.

Особлива роль у функціонуванні демократичної, соціальної, правової держави надається такій складовій економічній функції держави, як податки. Податки, збір податків – це важлива складова економічної функції демократичної, соціальної, правової держави, але не може бути окремою, самостійною функцією, як це пропонує Л. А. Морозова [5, с. 99]. Податки – це не функція держави, а окремий аспект загальноекономічної діяльності держави.

Зважаючи на чинники в економічному та політичному просторі України, можна стверджувати, що постала об'єктивна необхідність у формуванні стабільного й стимулюючого податкового законодавства, а отже, створення правової бази для піднесення підприємницької ініціативи громадян, ділової активності суб'єктів господарювання, залучення до економіки вітчизняних та зарубіжних інвесторів. Податкова система, що має сприяти (за умови його досконалості) соціальній спрямованості реформ в Україні, переорієнтації основної спрямованості податкової системи «з перенесенням акцентів із суто фіскальної функції на стимулюючу» [6, с. 85].

Податкова система України має бути на рівні міжнародних стандартів, має стати «максимально прозорою і зрозумілою». Світовий досвід переконує, що тільки та держава може називатись соціальною, яка постійно вдосконалює систему оподаткування доходів громадян у напрямі найбільш повної узгодженості інтересів усіх суспільних верств населення;

сама та держава є економічно сильною і стабільною, законодавча база якої, щодо функціонування системи оподаткування доходів населення, відповідає інтересам переважної більшості громадян.

Сьогодні вітчизняній податковій системі властива значна кількість економічних аномалій та соціальних суперечностей, що потребують негайного розв'язання. Це стосується насамперед функціонування механізмів оподаткування, справляння прямих і непрямих податків із доходів громадян, визначення і законодавче обґрунтування системи пільг та привілеїв у сфері податкової системи та ін.

Податки, безпосередньо включені до ціни товарів і послуг першої життєвої необхідності, приховують посилення фіскального тиску саме на бідні верстви населення, на працюючих громадян, які на ринку споживчих товарів створюють найбільш масовий попит. Саме тому можна стверджувати, що непрямі податки спрямовано переважно проти бідних: чим біднішою є людина, тим порівняно більшу частку особистого доходу вона змушена віддавати державі у вигляді непрямих стягнень, які усім своїм тягарем лягають саме на ці верстви населення, створюючи своєрідні приховані привілеї для багатих. Наслідком прямого і непрямих оподаткування є постійне зниження життєвого рівня трудового населення. Саме тому податкова система потребує: законодавчого забезпечення, формування на справедливих принципах, систематизації податкового законодавства, анулюванні застарілого законодавства.

Висновки. Таким чином, соціальна спрямованість діяльності демократичної соціальної, правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою проявляється у захисті економічних прав людини, політиці держави спрямованій на перерозподіл доходів між різними регіонами, відомствами, верствами населення на основі принципів соціальної справедливості, через установлення зваженого соціально спрямованого державного бюджету, створення справедливої системи податків, фінансування соціальних програм, законодавчого впорядкування системи пільг та привілеїв. Це може бути можливим тільки за ефективно функціонуючої економічної та соціальної системи, цивілізованого виконання державою економічної функції, проведення ринкової та державно-правової реформи, що становлять сутність держави із соціально зорієнтованою ринковою економікою.

Література

1. Талаліна Э. В. Вопросы правового регулирования экономической функции государства / Э. В. Талаліна // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 70-74.

2. Корольов В. В. Має бути сформоване партнерство державної влади і місцевого самоврядування / В. В. Корольов // Віче. – 2012. – № 5. – С. 34-42.

3. Будкова М. О. Право социального обеспечения / Будкова М. О., Кобзева С. И., Кондратьева З. А. – М.: Юрист, 2010. – 816 с.

4. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: [навч. посіб.] / Кравченко В. І. – К., 2009. – 257 с.

5. Морозова Л. А. Функции Российского государства на современном этапе / Л. А. Морозова // Государство и право. – 2010. – № 6. – С. 93-99.

6. Баймуратов М. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине: монографія / М. А. Баймуратов, В. А. Григорьев. – О. : Юрид. літ., 2003. – 231 с.

Н. П. Свирідюк

О правовом регулировании экономической функции государства в условиях современных рыночных преобразований

В статье исследуется сущность и содержание государственного регулирования, в том числе регулирование экономической функции государства в условиях современных рыночных преобразований. Изучены актуальные проблемы правового регулирования в условиях современных рыночных преобразований.

Ключевые слова: государство, функции государства, экономика, экономическая функция, государственное регулирование, правовое государство.

N. Svyrydiuk

Legal regulation of economic functions of the state in the conditions of modern market reforms

The article examines the nature and content of government regulation, including state regulation of economic functions of the state in modern market reforms. The author studies the current problems of legal regulation in the modern market reforms. Also the author analyzes the state budget of Ukraine as the main financial and legal state document.

Key words: state functions of the state, economy, economic function, government regulation, legal state.